

УДК 94 (977.83/.86) “ХХ”

ЖІНКА НА ТЛІ ЕПОХИ: НЕСКОРЕНА ОЛЬГА ЛЕВИЦЬКА-БАСАРАБ

Ольга БЛАГА

*директор Історико-краєзнавчого музею “Опілля”,
м. Рогатин, Україна, e-mail: Olga Maletska" maletskao@gmail.com,*

У статті на підставі архівних та опублікованих документів, періодики, історичної літератури і спогадів висвітлено біографію Ольги Левицької-Басараб як громадської та політичної активістки в контексті політичних процесів початку ХХ ст. Простежено особливості формування світогляду, розглянуто основні напрями її діяльності у різноманітних сферах життєдіяльності.

Ключові слова: *Ольга Басараб, національно-визвольна боротьба, громадська активістка, політична діяльність.*

Події, які мали місце в роки Першої світової війни, трансформували поняття норм традиційного розуміння місця чоловіка і жінки в суспільстві, адже активізація феміністичного руху значно змінила ставлення до ролі жінки як у сім'ї, так і в громадській роботі. У вирі цих подій яскравим прикладом свідомої українки, патріотки та героїні національно-визвольної боротьби була особистість Ольги Михайлівни Левицької-Басараб.

Насамперед слід звернути увагу на той факт, що історіографія дослідження життя й діяльності Ольги Левицької є дещо однобічною – досить ґрунтовно досліджений період її членства в УВО, однак інші напрямки її роботи та особистого шляху розглянуті фрагментарно. У першій половині ХХ ст. практично не було праць, які б розглядали цю проблематику. Лише згодом, в діаспорі, дослідники розпочали висвітлювати роль українських жінок, зокрема й Ольги Басараб, у ході національно-визвольної боротьби українського народу на поч. ХХ ст. Серед таких публікацій варто виокремити роботи О. Залізняка, Л. Храпливої та збірник спогадів за редакції І. Книш. Тільки з часу проголошення незалежності України розпочалася масштабна наукова робота з дослідження біографії, громадсько-політичної діяльності О. Басараб. Такі автори, як Я. Лялька, І. Гловацький, М. Богачевська-Хом'як, М. Дядюк та низка інших, у своїх публікаціях охарактеризовували різноманітні етапи життя та діяльності Ольги Левицької. Окрім того, цікавими є роботи сучасної дослідниці О. Бежук, яка у своїх статтях висвітлює маловідомі факти.

Метою даної статті є аналіз головних сфер діяльності Ольги Басараб у політичних та громадських організаціях, товариствах і жіночому русі та визначення її внеску в українській національно-визвольній боротьбі початку ХХ ст.

Старанна у навчанні та активна у громадському житті, шляхетна та ерудована – саме такою запам'ятали її сучасники. Її біографія була нетиповою не лише для українки, а й для європейської жінки того часу. Народилась Ольга Левицька на Рогатинщині 1 вересня 1889 р. у с. Підгороддя. Її батько, о. Михайло, був активним громадським діячем, мати – Савина Стрільбицька. Старшу сестру Олі звали Іванна, а молодшого брата – Северин (згодом – відомий пластовий діяч, перший Начальний Пластун).

На формування світогляду Ольги змалечку мали вплив батьки, адже початкам грамоти, глибокої релігійності та народолюбства дітей навчав батько, мати мала мрійливу й поетичну вдачу. Ще змалку дівчинка почала захоплюватись читанням книг, тому разом із сестрою розпочала навчання у народній школі Вайсвассера (пд.-зх. Польщі). “Оля вже змалку, – характеризував сестру брат Северин у своїх спогадах, – була замкнена в собі і тверда назовні. Вона ніколи не плакала... Не любила жалітися, але здавалося, що й других не жаліла (словами). Проте серце мала добре “по мамі”. В скритості готова дати з себе сорочку, або су肯ку, поділитися останнім куском хліба, терплячи сама не раз голод. Такою лишилася вона ціле своє життя”.

З 1901 р. Ольга продовжила своє навчання у Перемишльській гімназії, згодом – в “Інституті для руських дівчат”. Однак дитинство для неї швидко завершилось – дуже рано

померли батьки та дідусь¹. У 14-річному віці вона почала читати лекції, допомагала ученицям, які потребували консультацій, була відмінницею, займалась активною громадською діяльністю: впорядковувала бібліотеку, працювала співредактором шкільного журналу. Крім легальної роботи, у такому зовсім юному віці Оля організувала й таємний гурток, члени якого читали заборонену на той час літературу.

Роки, проведені Ольгою Левицькою в Інституті, були часом формування її національного характеру. Закінчивши Інститут, вона була вже не простою дівчинкою – це була ерудована українка, яка володіла іноземними мовами (грецькою та латиною), читала Гомера та Горація в оригіналі. Втім, для неї цього було недостатньо, і разом з Марією Бачинською (Донцовою) та Стефанією Савицькою вона відправилась до Відня, щоб студіювати однорічний торговельний курс у Віденській торговій академії. Саме тут вона розпочала свою громадську роботу, стала дійсним членом “Січі”, брала участь у студентських засіданнях, дискусіях тощо².

З 1910 р. Ольга Михайлівна розпочала працювати в Галичині у страховому товаристві “Дністер” та Земельному іпотечному банку. Робота була важкою, однак у той час дівчині потрібно було піклуватись і про молодшого брата, який здобував вищу освіту. Тому після закінчення робочого дня вона часто давала приватні уроки бажанчим, переписувала рукописи для друку. У 1910–1911 рр. викладала у торговій школі й водночас проходила практику в Українському Кредитовому Союзі у Тернополі³.

Прибувши до Львова, Ольга поринула у вир тогочасних подій та рухів. У цей період вона стала членом головного Відділу львівської “Просвіти” та товариства “Сокіл-Батько”. Була активною громадською діячкою: впорядковувала бібліотеки в “Жіночій Громаді”, вела курси грамоти в “Просвіті”, брала участь у руханках “Соколів”. Разом з Оленою Степанів та Софією Галечко почала опановувати військову та санітарну служби. Свого часу про Ольгу згадувала Ірена Вахнянин-Льонер: “Своїм тактом і інтелігенцією ця невеличка пані з гарною зачіскою свого ясно-каштанового волосся, з пильним поглядом вдумливих очей і милою усмішкою – будила до себе пошану”⁴. Мілена Рудницька розповідала про цю жінку як про людину з великою силою волі та впертістю, котра ніколи не зраджувала своїм ідеям та принципам⁵.

В рутині щоденної роботи Ольга знайшла і своє кохання і 10 жовтня 1914 р. вийшла заміж у Відні за студента “Політехніки” Дмитра Басараба, який очолював студентське товариство “Основа”. “Ці два характери, – писала Ірина Пеленська, – такі різні на зовні, мали шляхетні ціхи, які себе ідеально доповняли. Добра, лагідна, вірна й стійка у своїх почуваннях і переконаннях, зайнята громадською працею Ольга і життєрадісний, інтелігентний, активний Дмитро, який любив людей і був ними люблений – находили спільне зрозуміння і не дивно, що він здобув серце такої виняткової жінки, а пізніше національної героїні”⁶. Втім, їхнє спільне подружнє життя було недовгим – Дмитро загинув на італійському фронті⁷.

Смерть чоловіка стала надзвичайно важкою втратою для Ольги і вона ще з більшою відданістю поринула у громадську роботу на благо українського народу. Саме українська ідея стала промотором її життя, найважливішою справою. Така тендітна, але сильна духом жінка, стала еталоном для багатьох тогочасних діячів. Зокрема, Кирило Трильовський описував її так: “... Жвава, рухлива, зграбна, ходила скоро і чітко, дещо короткозорі очі розумно дивилися з-під рівних брів, а її щира усмішка, що рідко сходила з її лица, була з’єднуюча і заразлива... Була

¹ Цвик Ольга, “100-річчя народження і 65-річчя мученицької смерті Ольги Басараб – патріотки ОУК”, *Жіночий світ*, Ч. 5. (459). (Торонто, 1989): 4.

² Літопис нескореної України...: 11.

³ Б. Мельничук, Б. Пиндус. “Басараб Ольга Михайлівна”, *Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. Т. 1: А–Й*, редкол.: Г. Яворський та ін. (Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат “Збруч”, 2004): 88.

⁴ Ірена Вахнянин-Льонер, *Ольга Басараб у моїй пам’яті*, Незабутня Ольга Басараб. Вибране, під ред. Ірени Книш. (Вінніпег, 1976): 88.

⁵ Олена Залізник, “Суспільно-громадська праця Ольги Басараб”...: 3

⁶ Ірина Пеленська, *Дмитро Басараб (спомин)*, Незабутня Ольга Басараб, під ред. Ірени Книш. (Вінніпег, 1976): 167.

⁷ Лягли головами, *Діло*, 3 липня, Ч. 26, 1915: 3.

надзвичайно лагідної, погідної вдачі, ніжна, з голубиним серцем! Була однак завзятою патріоткою...»⁸.

Задовго до цієї трагічної події, з вибухом Першої світової війни, Ольга стала співорганізатором Першої жіночої чоти УСС у Львові. В умовах воєнного часу вона все більше уваги приділяла громадській роботі – у віденському Українському жіночому комітеті допомоги пораненим українським воїнам австрійської армії, Українській Лізі миру й свободи та Українській секції Міжнародної організації Червоного Хреста, від якої за подвижницьку роботу була удостоєна срібного ордена⁹.

Слід зазначити, що левову частку своєї громадської роботи вона приділяла дитячому питанню, згодом навіть заснувала шкільний комітет, опікувалась пластунами. В подальшому – вела курси для неграмотного населення, організувала українську школу, проводила дитячі вистави та ін. Справді, водночас за такою палкою активісткою приховувалась тендітна душа жінки, яка читала багато художньої літератури, відвідувала художні виставки та літературні вечори у Відні.

Політична діяльність Ольги Михайлівни також була надзвичайно вагомою. Окрім того, володіння нею декількома європейськими мовами стало важливим фактором, що допомогло їй вільно почуватись у новому середовищі. Після закінчення війни вона працювала секретарем українського посольства у Фінляндії, бухгалтером посольства України у Відні, водночас була українською розвідницею. З метою збору військово-стратегічної та політичної інформації вона відвідувала Данію, Німеччину, Норвегію, згодом стала секретаркою українського посольства у Фінляндії. Вона легко провозила через кордони документальні матеріали, за які, у разі їх вилучення поліцією, могла бути заарештована і звинувачена у шпигунській діяльності. Крім того, провадила харитативну й просвітницьку діяльність у “Комітеті допомоги раненим і полоненим” у Відні та в “Комітеті допомоги цивільному населенню”¹⁰.

Події, які мали місце на той час на території Західної Галичини, викликали цікавість жінки, і вона відбула до Австрії, де взяла участь у формуванні військових відділів з вояцтва та висилки їх на фронт. Згодом Ольга Михайлівна стала працювати в уряді ЗУНР¹¹, пізніше – вступила до лав Української військової організації. “Знала майже всі імена членів УВО, – у спогадах писав Михайло Бажанський, член УВО, в’язень процесу “Басарабівців”, – знала їхні псевдо, гасла і мала матеріали для поширення між членами. До неї приходили всі розпорядки і накази. Це була робота невидима і секретна, незнана і найближчим друзям та рідним...”¹².

У 1923 р. Ольга відвідала Галичину, побувала у батьківському селі Щуровичі та в Підгородді. Згодом, після ліквідації дипломатичних представництв УНР, вона переїхала до Львова, де стала членом Головної управи філії “Союзу українок” у Львові та виконувала обов’язки скарбника.

Втім, громадська та політична діяльність Ольги Михайлівни чи то зумисно, чи то випадково привернула увагу тогочасної влади. О шостій годині ранку 9 лютого 1924 р. до квартири, яку вона винаймала разом зі Стефанією Савицькою на вул. Виспянського (тепер – Вишенського), увірвалася польська поліція. Під час обшуку з шафи з-під одягу Ольги Басараб випадково випав пакунок. Жінка підняла його і притиснула до себе. Жест здався поліцейським підозрілим. У пакунку виявили розвідувальні матеріали про дислокацію військових частин всієї польської армії й обох жінок було вирішено заарештувати. Їх звинуватили в шпигунстві водночас на

⁸ Кирило Трильовський, *Лядські звірства в тюрмах – смерть Ольги Басарабової* Незабутня Ольга Басараб, під ред. Ірени Книш. (Вінніпег, 1976): 78.

⁹ Оксана Залізник, “Суспільно-громадська праця Ольги Басараб”... – С. 3.

¹⁰ Ольга Бижук, “Діяльність О. Левицької-Басараб в Українському Комітеті допомоги пораненим жовнірам у Відні” Держава та армія. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”* Вип. № 612. (Львів, 2008): 44.

¹¹ ЦДІАЛ України, ф. 205, оп. 1, спр. 920, арк. 7.

¹² М. Бажанський, *Як загинула Ольга Басараб*, Незабутня Ольга Басараб, під ред. Ірени Книш. (Вінніпег, 1976): 154.

користь ваймарської Німеччини й більшовицької України та ув'язнили в тюрмі на вул. Яховича, де жінка провела три дні¹³.

Допити були надзвичайно агресивними, під час яких поліціанти застосовували тортури, адже основною метою було не покарання ув'язненої, а отримання конфіденційної інформації щодо українського підпільного руху. На першому допиті вона повідомила, що про зміст матеріалів не знає і що їх залишив знайомий Іван Кучма – випускник Віденської політехніки, проте, очевидно, це не була реальна особа. В'язні чули слова Ольги: “Пане, та не мучте мене” і стогін. Одна зі свідків, Єва Дидов, свідчила, що у в'язниці є камера для спеціальних допитів, з якої вночі й над ранком перед смертю Ольги чулися крики й стогони жінки. Свідок Брежер стверджував, що з допитів Ольга “не могла йти на власних ногах, шукали також мокрої простині, щоб її завинути”¹⁴. Дослідниця Мирослава Дядюк в одній із своїх праць стверджує, що польські судочинці провадили роботу зі шліфування текстів протоколів, оскільки зникли автентичні документи, які б датувалися 9–12 лютого 1924 р. Згодом Андрій Мельник, якого пізніше також було ув'язнено у справі “басарабівців” побачив на стіні тюремної камери слова, написані кров'ю: “Умираю замучена. Помстіть. Ольга Басараб”¹⁵.

12 лютого Ольгу знайшли повішеною на вишитому рушнику на ґратах вікна камери – тіло її було вкрите гематомами, залишились сліди від катування струмом. Надто цинічними були подальші дії адміністрації поліції – тіло Ольги Басараб не було передано родині для поховання, а одразу відправлено до Інституту судової медицини¹⁶.

Те, що сталось з українською активісткою, набуло нечуваного резонансу. Попри намагання тогочасної влади приховати наслідки “допитів” і навіть попри те, що внаслідок розтину не було складено офіційного протоколу, на шпальтах видань з'явилися публікації про смерть у в'язниці жінки на ім'я Юлія Баварська. Про те, що йшлося саме про Ольгу Михайлівну – ніхто не знав. Однак в той час занепокоїлись родичі жінки, сестра Іванна та брат Северин. Коли таємне стало відомим – громадське обурення було колосальним, активісти одностайно засудили діяльність влади та стверджували, що Олю було закатовано, а її смерть була інсценізацією¹⁷. Масові протести, організовані “Союзом українок”, розпочались не тільки у Львові – 28 лютого відбулися збори українських організацій у Відні, Празі, Берліні. Резонанс цієї справи призвів до того, що за вимогою родини та внаслідок діяльності адвокатів було дозволено проведення ексгумації тіла. Втім, і цей процес не обійшовся без таємниць. Згодом один із присутніх лікарів на ексгумації М. Панчишин написав статтю в газету “Діло”, де виклав реальний стан речей, написавши, що перед смертю цю жінку сильно били – по-варварськи та з нелюдською силою¹⁸. Своєю чергою, польський лікар відмовився публічно визначити синці на її тілі як результат побоїв. На перепоховання О. Басараб на Янівському цвинтарі прийшло кілька тисяч людей. Відспівували отець прелат Куницький та вісім священників. Співав студентський хор, домовину з тілом також несли студенти. Після похорону відбулася масова демонстрація¹⁹.

Пізніше Марта Богачевська-Хом'як у своєму дослідженні стверджувала, що польський уряд спочатку представив її смерть як самогубство, але подальша ексгумація тіла показала, що вона була вбита за їхнім розпорядженням²⁰. Рішучий та вольовий характер Ольги Басараб виявився незламним. Проте слідство за фактом смерті активістки велось дуже повільно. Натомість було розпочато пошуки спільників Ольги, котрі могли б надати детальну інформацію щодо українського руху.

¹³ ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1, спр. 39, арк. 150.

¹⁴ Мирослава Дядюк, “Ольга Басараб-Левицька: трагедія 1924 року”, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. (Львів, 2000): 324.

¹⁵ *Ibid.*, 329.

¹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 205, оп. 1, спр. 920, арк. 4.

¹⁷ Українці міста Львова, *Діло*, 23 лютого, Ч. 40, 1924: 2.

¹⁸ Гловацький І., *Політичний процес Ольги Басараб-Левицької та “басарабівців”*: (Іст.-прав. дослідж.). (Львів, 2004): 167.

¹⁹ Відступ і наступ польської преси, *Діло*, 28 лютого, Ч. 44, 1924: 2.

²⁰ Марта Богачевська-Хом'як, *Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939*. (Київ, 1995): 253.

Втім, пам'ять про Ольгу Басараб – громадську діячку, учасницю підпілля – і сьогодні шанується в Україні та за її межами. Могила національної героїні стала місцем своєрідного паломництва українців та символом нескореності й нездоланного націоналізму. В рідному селі Ольги Підгородді з 1999 р. діє музей, присвячений цій визначній особистості, а в 2009 р. у м. Бурштин відкрито пам'ятник. Ім'ям легендарної Ольги названо жіночі товариства. Так, трагічна історія життя однієї жінки стала сумнозвісним символом становища українського населення Галичини, жорсткого польського режиму, абсолютного безправ'я українців на всіх рівнях, водночас показала силу незламності національної свідомості.

WOMAN ON THE EYES OF THE EPOCH: THE BIOGRAPHY OF OLGA LEVITSKA-BASARAB

Olga BLAGA

*Director of the Museum of Historical and Regional Studies
"Opillya" (Rogatyn)*

Summary

In the article, based on archival and published documents, periodicals, historical literature and memoirs, the biography of Olga Levitskaya-Basarab as a public and political activist in the context of political processes of the early twentieth century is elucidated.

The features of the formation of the worldview are traced, the main directions of its activity in various spheres of life are considered.

Keywords: *Olga Basarab, national liberation struggle, public activist, political activity.*

REFERENTS

Bazhans'kyy, M. Yak zahynula Ol'ha Basarab Nezabutnya Ol'ha Basarab, pid red. Ireny Knysh. (Vinnipeh, 1976). (in Ukrainian).

Bezhuk, Ol'ha. "Blahodiyna diyal'nist' Ukrayins'koho zhinochoho komitetu dopomohy ranenym ukrayins'kym zhovniram u misti Vidni 1914–1918 rr.", *Naukovyy visnyk LNUVM ta biotekhnolohiy im. S. Z. Hzhys'koho*, № 2 (37), CH. 5, T. 10. (L'viv, 2008). (in Ukrainian).

Bezhuk, Ol'ha. "Diyal'nist' O. Levyts'koyi-Basarab v Ukrayins'komu Komiteti dopomohy poranenym zhovniram u Vidni" Derzhava ta armiya. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, Vyp. № 612. (L'viv, 2008). (in Ukrainian).

Bezhuk Ol'ha. "Materialy Ol'hy Basarab: shche raz pro rozviduval'nu diyal'nist' UVO", Derzhava ta armiya, *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, Vyp. № 584, vidp. red. L. Deshchyns'kyy, (L'viv, 2007). (in Ukrainian).

Bezhuk, Ol'ha. "Persha svitova viyna v systemi binarnykh opozytsiy zhinochoho ta cholovichoho dosvidiv", *Narodoznavchi zoshyty*, № 6 (132), (2016). (in Ukrainian).

Bezhuk, Ol'ha. "Uchast' zhinotstva v ukrayins'komu natsional'no-vyzvol'nomu rusi pochatku KHKH stolittya", Derzhava ta armiya, *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, Vyp. № 571. (2006). (in Ukrainian).

Bohachevs'ka-Khom'yak, Marta Bilym po bilomu. Zhinky v hromads'komu zhytti Ukrayiny. 1884–1939. (Kyiv, 1995). (in Ukrainian)

Dyadyuk, Myroslava. "Ol'ha Basarab-Levyts'ka: trahediya 1924 roku", *Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'*. (L'viv, 2000). (in Ukrainian).

Dyadyuk, Myroslava. "Ol'ha Basarab-Levyts'ka: zhinka-shpyhun?", *Ukrayins'kyy zhinochyy rukh u mizhvoyenniyy Halychyni: mizh hendernoyu identychnistyuu ta natsional'noyu zaanhazhovanistyuu: monohrafiya*. (L'viv: Astrolyabiya, 2011). (in Ukrainian).

Hlovats'kyy I. Politychnyy protses Ol'hy Basarab-Levyts'koyi ta "basarabivtsiv": (Ist.-prav. doslidzh.). (L'viv, 2004). (in Ukrainian).

Khraplyva, Lesya. "Ol'ha Basarabova", *Zhinochyy svit*, CH. 2, Lyuty (1965). (in Ukrainian).

Levyts'kyy S. Nacherk z zhyttyepysu Ol'hy z Levyts'kykh Basarabovoyi, Nezabutnya Ol'ha Basarab, pid red. Ireny Knysh. (Vinnipeh, 1976). (in Ukrainian).

Litopys neskorenoyi Ukrayiny. Kn. 5: Ol'ha Basarab ta yiyi doba: dokumenty, materialy, spohady, biohrafichni narysy, YA. S. Lyal'ka. (L'viv, 2007). (in Ukrainian).

Lyahly holovamy. Dilo, 3 lypnya, CH. 26, 1915.

Nezabutnya Ol'ha Basarab: Vybrane, pid red. Ireny Knysh. (Vinnipeg, 1976). (in Ukrainian).

Pelens'ka, Iryna Dmytro Basarab (spomyn). *Nezabutnya Ol'ha Basarab*, pid red. Ireny Knysh. (Vinnipeh, 1976). (in Ukrainian).

Tryl'ovs'kyy, Kyrylo. *Lyads'ki zvirstva v tyurmakh – smert' Ol'hy Basarabovoyi Nezabutnya Ol'ha Basarab*, pid red. Ireny Knysh. (Vinnipeh, 1976)

TSDIAL Ukrayiny, f. 205, op. 1, spr. 920, ark. 7. (in Ukrainian).

TSDIAL Ukrayiny, f. 371, op. 1, spr. 39, ark. 150. (in Ukrainian).

TSDIAL Ukrayiny, f. 205, op. 1, spr. 920, ark. 4. (in Ukrainian).

Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. L'viv (TSDIAL Ukrayiny), f. 348, op. 1, spr. 4399, ark. 2. (in Ukrainian).

Tsvyk, Ol'ha. "100-richchya narodzhennya i 65-richchya muchenyts'koyi smerty Ol'hy Basarab – patriotky OUK", *Zhinochyy svit*, CH. 5. (459). (Toronto, 1989). (in Ukrainian).

"Ukrayintsi mista L'vova", *Dilo*, 23 lyutoho, CH. 40, 1924. (in Ukrainian).

Vakhnyanyn-L'oner, Irena. *Ol'ha Basarab u moyiy pam'yati Nezabutnya Ol'ha Basarab*. Vybrane, pid red. Ireny Knysh. (Vinnipeh, 1976). (in Ukrainian).

"Vidstup i nastup pol's'koyi presy", *Dilo*, 28 lyutoho, CH. 44, 1924. (in Ukrainian).

Zaliznyak, Olena. "Momenty z zhyttya O. Basarab", *Zhinochyy svit*, CH. 1–2. (1951). (in Ukrainian).

Zaliznyak, Olena. "Suspil'no-hromads'ka pratsya Ol'hy Basarab", *Ukrayinka u sviti: byuleten' svitovoyi federatsiyi ukrayins'kykh zhinochykh orhanizatsiy*, CH. 1 (3), Berezen' (1964). (in Ukrainian).

Slovnyk: u 4 t. T. 1: A–Y, redkol.: H. Yavors'kyi ta in. (Ternopil': Vydavnycho-polihrafichnyy kombinat "Zbruch", 2004). (in Ukrainian).